

Р. М. Савчук

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Постановка проблеми. Основним показником діяльності правоохоронних органів є її ефективність, встановлення якої дозволяє як відобразити ступінь досягнення поставлених перед кожним з них завдань, так і визначити напрями оптимізації їх діяльності. Водночас, визначенню поняття «ефективність» як правової категорії в цілому та розкриттю поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів» зокрема присвячена недостатня увага науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначаючи поняття «ефективність», вчені традиційно звертаються до його етимології та семантики. Згідно з усталеним підходом, етимологічно слово «ефективність» є похідним від слова «ефект», що, у свою чергу, походить від латинського іменника «effectus» та латинського дієслова «efficio» [1, с. 92; 2, с. 70]: «effectus» означає виконання, здійснення, вплив, результат, наслідок, а «efficio» – робити, створювати, виготовляти, виконувати [3, с. 59]. Із точки зору семантики слово «ефективність» визначається в двох значеннях: 1) як абстрактний іменник до прикметника «ефективний» – який призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект; 2) як характеристика якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості [4, с. 358].

Поняття ефективності та перші дослідження цієї категорії з'явилися, головним чином, в економічній теорії та теорії управління (менеджменту) [5, с. 189]. Зокрема, поняття «ефективність» як економічна категорія було виокремлено на початку XIX століття [6, с. 5] і в ретроспективному плані має тривалу та складну історію становлення [7, с. 47]. Широке використання категорії «ефективність» для оцінювання діяльності органів державної влади та суб'єктів господарювання створили підґрунтя для розширення сфери її застосування, і на сьогодні вона розглядається як категорія не лише економічна, але й соціальна, правова, організаційна, технологічна тощо.

Метою статті є розкриття на основі сформованих на сьогодні теоретичних підходів поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів».

Виклад основного матеріалу. Впровадження категорії «ефективність» у будь-яку науку, в тому числі й правову, здійснювалося з урахуванням особливостей її предмета і методів. Водночас, поняття «ефективність» у правовій науці, на думку Л.Л. Лепех, має не тільки мати загальнонаукові ознаки, а й відображати специфіку правової сфери, запозичувати деякі положення про ефективність з інших спеціально-наукових теорій, однак настільки, наскільки соціологія, економіка і низка інших галузей наукових знань взаємопов'язані з правовою сферою [8, с. 98-99]. У першу чергу, це стосується доктринальних розробок проблематики ефективності як економічної категорії, що заклали основу для формування притаманних їй ознак загально-наукового характеру.

До дослідження ефективності як економічної категорії зверталася істотна кількість вчених, переважна більшість яких під нею розуміє співвідношення витрат чи ресурсів і отриманих результатів, тобто відношення здобутих результатів до витрат чи ресурсів, затрачених на їх досягнення [9, с. 41; 10, с. 398-399; 11, с. 116; 12, с. 174]. За результатами узагальнення значної кількості визначень поняття «ефективність» як економічної категорії В.І. Алещенко та Т.В. Гринько виокремлюють декілька підходів щодо її розуміння: 1) традиційний, у межах якого існують: а) витратний, представники якого досліджують ефективність через вимірювання витрат і результатів, які вони викликали; б) ресурсний, прихильники якого розглядають її як відношення результату до витрачених ресурсів; 2) цільовий, прибічники якого визначають ефективність як ступінь досягнення цілей підприємства [6, с. 5-6]. Водночас, останній із наведених підходів відповідає поняттю соціальної ефективності, яка є, по суті, похідною від економічної ефективності [10, с. 399], тісно взаємопов'язана з нею [13, с. 453; 14, с. 12] та являє собою відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства [1, с. 102].

Невдаючись до поглибленого аналізу визначень поняття «ефективність» як економічної категорії, потрібно відзначити їх фундаментальний характер для розкриття сутності ефективності як правової категорії. На основі аналізу широкого кола доктринальних підходів до визначення сутності ефективності як економічної категорії Є.В. Годованик вказує, що вони дозволяють визначити деякі важливі характеристики ефективності як такої, серед яких: 1) категорія «ефективність» відображає наявність бажаного ефекту від тієї чи іншої діяльності, що заздалегідь програмується як мета такої діяльності; 2) рівень ефективності завжди має як якісний, так і кількісний вимір, при цьому останній складається із сукупності належних параметрів, що відображають зміст та кінцеву мету певної діяльності; 3) категорія «ефективність» має раціональне, прагматичне, практично-праксеологічне походження, адже відображає, в першу чергу, результат тих чи інших свідомих, вольових, цілеспрямованих дій людини, колективу, соціуму; 4) в ході визначення рівня ефективності завжди необхідно враховувати кількість витрат та побічних негативних ефектів, що супроводжують досягнення того чи іншого кінцевого результату, тобто, іншими словами, ціль не завжди виправдовує засоби її досягнення, а лише у тих випадках, коли вказані одиниці є відносно співмірними [5, с. 192-193].

Із урахуванням наведеного, загально-науковими ознаками ефективності є: 1) притаманність категорії «ефективність» оцінного характеру; 2) відображення за її допомогою рівня досягнення мети діяльності та врахування затрачених для цього витрат і ресурсів; 3) здійснення характеристики рівня ефективності за допомогою кількісних та якісних критеріїв, система яких не є сталою та може змінюватися залежно від низки чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Наведені ознаки дозволяють відмежувати ефективність від результативності, які вченими нерідко інтерпретується як синоніми [15, с. 74]. По-перше, в ході визначення результативності основний акцент робиться на досягненні певного результату, а під час оцінювання ефективності – на співвідношенні отриманого результату та затрачених для цього витрат і ресурсах. У зв'язку з цим результативність встановлюється за допомогою кількісних критеріїв, а ефективність – як кількісних, так і якісних. По-друге, як відзначає М.А. Полегенька, результативність – це досягнення певного результату, який може бути як позитивним, так і негативним, а ефективність – це завжди позитивна величина, яка характеризує приріст результатів у співвідношенні до засобів, пов'язаних з їх досягненням [2, с. 71].

У правовій доктрині неодноразово здійснювалися спроби узагальнення наукових підходів до розуміння поняття «ефективність» як правової категорії. Так, О.М. Куракін і С.В. Шахов наголошують, що сучасна правова наука характеризує поняття «ефективність» у кількох варіантах: 1) як співвідношення між метою та фактично досягнутим результатом; 2) за допомогою застосування функціонально-цільового або причиново-функціонально-цільового підходу; 3) як здатності приводити суспільні відносини до позитивних результатів. На думку зазначених вчених, фактично в межах цих підходів і формується більшість точок зору на категорію «ефективність» у праві [16, с. 7; 17, с. 92]. Поділяючи їх позицію в цілому (за винятком визначення нею першого із запропонованих підходів як функціонально-цільового), Л.Л. Лепех визнає наведені підходи до розуміння поняття «ефективність» як правової категорії найбільш значущими і розкриває зміст кожного з них. На її думку, перший, функціонально-цільовий підхід зводиться до розуміння ефективності як відношення між фактичним результатом і тією метою, якої передбачалося досягнути; другий, причиново-функціонально-цільовий підхід є різновидом функціонально-цільового та відрізняється від нього аналізом досконалості правової норми і введенням до оцінки ефективності права соціально корисного характеру його дії, врахування витрат матеріальних засобів, людської енергії та часу у процесі вирішення поставлених завдань, оптимального варіанта досягнення поставленої мети; третій підхід полягає у трактуванні ефективності як здатності приводити суспільні відносини до позитивних результатів, здатності, що зумовлена своїми внутрішніми властивостями [8, с. 102-103].

Аналізуючи наведені підходи, потрібно вказати, що їх узагальнення здійснювалося вченими у контексті дослідження ефективності механізму правового регулювання та ефективності адміністративно-правових норм.

Невдаючись до детального розкриття змісту цих підходів, необхідно відзначити притаманність кожному з них своїх переваг і недоліків та можливість їх адаптації, з тими або іншими уточненнями, для визначення ефективності й інших правових явищ, у тому числі й діяльності правоохоронних органів. Відкидаючи функціонально-цільовий підхід як найбільш вузький, непридатний для повного розуміння поняття «ефективність» як правової категорії та доповнений у межах причиново-функціонально-цільового підходу, потрібно наголосити, що останній дозволяє відобразити статичний аспект ефективності: він враховує як співвідношення мети діяльності та фактично досягнутого результату, так і витрати та ресурси (кадрові, матеріально-технічні тощо), затрачені для отримання оптимального результату. На відміну від причиново-функціонально-цільового підходу, третій підхід до визначення поняття «ефективність» як правової категорії відображає її динамічний характер, оскільки з точки зору його представників, як відзначає Л.Л. Лепех, визначення співвідношення мети і результату – це не трактування сутності поняття ефективності, а лише можливий шлях її виміру [8, с. 103]. Таким чином, поняття «ефективність» як правова категорія підлягає визначенню з урахуванням його статичного та динамічного аспектів, що повною мірою стосується й розкриття поняття ефективності діяльності правоохоронних органів.

Досліджуючи ефективність діяльності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки України, Н.С. Андрійченко вказує, що вона являє собою характеристику діяльності правоохоронних органів, що забезпечують фінансово-економічну безпеку держави, яка виражається, по-перше, у відповідності досягнутих зазначеними органами результатів меті їх діяльності у фінансово-економічній сфері, а по-друге, в їх раціональному співвідношенні з витраченими фінансовими, матеріальними, кадровими та іншими ресурсами [1, с. 47]. Тобто, з точки зору вченої, поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів» охоплює лише два її аспекти: телеологічний (як відповідність результатів їх діяльності поставленій перед ними меті) та економічний (як оптимальність витрат і ресурсів для досягнення цієї мети). Водночас, зазначене поняття визначається також за допомогою інших аспектів: онтологічного, аксіологічного, праксеологічного, функціонального, політичного, психологічного, поведінкового, конфліктного тощо.

Висновки. Багатоаспектність поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів» дозволяє визначити його як закріплену нормами адміністративного права у відповідності до пануючих в суспільстві фундаментальних конституційних цінностей систему засобів, прийомів та умов діяльності правоохоронних органів, що відображають співвідношення мети їх діяльності та фактично досягнутого результату з максимальним забезпеченням дотримання прав та свобод особи і громадянина та з урахуванням витрат і ресурсів (кадрових, матеріально-технічних тощо), затрачених для отримання оптимального результату.

Література

1. Інноваційні ресурсозберігаючі технології: ефективність в умовах різного фінансового стану агроформувань: монографія / за ред. Г.Є. Мазнева. Х.: Видавництво «Майдан», 2015. 592 с.
2. Полегенька М.А. Теоретична сутність економічної категорії «ефективність». *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 69-74.
3. Скорина Л.П., Скорина О.А. Латинсько-український, українсько-латинський словник. К.: Обереги, 2004. 448 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Годованик Є.В. Ефективність конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2020. 478 с.
6. Гринько Т.В., Алещенко В.І. Вплив та взаємозв'язок ефективності та економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2020. Вип. 42. С. 4-12.
7. Боярко І.М., Дехтяр Н.А., Дейнека О.В. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України: монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 165 с.
8. Лепех Л.Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2019. 234 с.
9. Основи економічної теорії: підручник / за заг. ред. Л.С. Шевченко. Х.: Право, 2008. 448 с.
10. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. К.: Київський національний економічний університет, 2002. 624 с.
11. Баланюк І.Ф., Драбчук Н.Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10. С. 114-119.
12. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 174-177.
13. Пилипенко С.М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 452-456.
14. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія. Полтава: Редакційно-видавничий відділ Полтавського університету споживчої кооперації України, 2008. 205 с.
15. Літвінов О., Журенко А. Проблеми визначення сутності економічної ефективності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 6. С. 67-81.
16. Куракін О.М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7-10.
17. Шахов С.В. Ефективність адміністративно-правової норми: плюралістичний підхід до визначення змісту категорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 92-98.
18. Андрійченко Н.С. Адміністративно-правові засади оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки України: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Суми, 2020. 234 с.

Анотація

Савчук Р. М. Поняття ефективності діяльності правоохоронних органів. – Стаття.

Стаття присвячена розкриттю на основі сформованих на сьогодні теоретичних підходів поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів». Автор розглядає ефективність як основний показник діяльності правоохоронних органів і на цій основі констатує актуальність дослідження теоретико-правових проблем її встановлення. Розкривається поняття ефективності з точки зору етимології та семантики, звертається увага на формування її поняття в економічній теорії та теорії управління (менеджменту), відзначається широке використання категорії «ефективність», що дозволяє розглядати її як категорію не лише економічну, але й соціальну, правову, організаційну, технологічну тощо.

Розкривається зміст теоретичних підходів до визначення поняття ефективності як економічної категорії та констатується їх фундаментальний характер для розкриття сутності ефективності як правової категорії. Із урахуванням доктринальних підходів до визначення

сутності ефекту та ефективності як економічних категорій визначаються загальнонаукові ознаки ефективності та на їх основі здійснюється відмежування ефективності від результативності.

Наводяться наукові підходи до розуміння поняття «ефективність» як правової категорії та відзначається притаманність кожному з них своїх переваг і недоліків та можливість їх адаптації, з тими або іншими уточненнями, для визначення ефективності й інших правових явищ, у тому числі й діяльності правоохоронних органів. Відзначається доцільність визначення поняття «ефективність» як правової категорії з урахуванням статичного та динамічного аспектів, що повною мірою стосується й розкриття поняття ефективності діяльності правоохоронних органів.

Звертається увага на доцільність визначення поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів» за допомогою не лише телеологічного та економічного, але й онтологічного, аксіологічного, праксеологічного, функціонального, політичного, психологічного, поведінкового, конфліктного аспектів. За результатами дослідження наводиться авторська дефініція поняття «ефективність діяльності правоохоронних органів».

Ключові слова: правоохоронні органи, діяльність правоохоронних органів, оцінювання діяльності правоохоронних органів, ефективність діяльності правоохоронних органів, результативність діяльності правоохоронних органів.

Summary

Savchuk R. M. The concept of effectiveness of activities of law enforcement agencies. – Article.

The article is devoted to the disclosure of the concept of «effectiveness of activities of law enforcement agencies» on the basis of theoretical approaches developed today. The author considers effectiveness as the main indicator of the activities of law enforcement agencies and on this basis states the relevance of the research of theoretical and legal problems of its establishment. The concept of effectiveness is revealed from the point of view of etymology and semantics, attention is paid to the formation of its concept in economic theory and theory of management, the wide use of the category «effectiveness» is noted, which allows to consider it as a category not only economic, but also social, legal, organizational, technological, etc.

The content of theoretical approaches to the definition of the concept of effectiveness as an economic category is revealed and their fundamental nature is ascertained for revealing the essence of effectiveness as a legal category. Taking into account doctrinal approaches to determining the essence of effect and effectiveness as economic categories, general scientific signs of effectiveness are determined and on their basis effectiveness is distinguished from performance.

Scientific approaches to understanding the concept of «effectiveness» as a legal category are given, and each of them has its own advantages and disadvantages and the possibility of their adaptation, with one or another clarification, to determine the effectiveness of other legal phenomena, including the activities of law enforcement agencies. The expediency of defining the concept of «effectiveness» as a legal category, taking into account static and dynamic aspects, is noted, which fully applies to the disclosure of the concept of effectiveness of activities of law enforcement agencies.

Attention is drawn to the feasibility of defining the concept of «effectiveness of activities of law enforcement agencies» using not only teleological and economic, but also ontological, axiological, praxeological, functional, political, psychological, behavioral and conflict aspects. Based on the results of the research, the author's definition of the concept of «effectiveness of activities of law enforcement agencies» is provided.

Key words: law enforcement agencies, activities of law enforcement agencies, evaluation of activities of law enforcement agencies, effectiveness of activities of law enforcement agencies, performance of activities of law enforcement agencies.